

AWLV-Nieuwsbrief – december 2014

Redactie: Joanneke Hees en Robert Hirschel

nummer 37

Van de redactie

Terwijl ik dit redactioneel typ, vallen buiten de eerste langverwachte sneeuwvlokjes van het jaar naar beneden. Het jaar is alweer bijna om, maar net op de valreep brengen we nog een A WL V-Nieuwsbrief uit als leesvoer voor de kerstvakantie. Een nieuwsbrief met een zelfs voor ons doen hoog Romeinengehalte, met als hoogtepunt natuurlijk de opgravingspublicatie van Amsterdam over de haven van Forum Hadriani die in 2007/2008 is onderzocht.

De andere nieuwsberichten bestrijken vrijwel het hele activiteitspectrum van de werkgroep: een kraam op het Cultureel Zomerfestival, een rondleiding over de Haagse opgraving bij de Rotterdamsebaan, een ingediend bezwaarschrift, een archeologische waarneming, vondstverwerking en bijdragen aan de recent verschenen Archeologische Kroniek van Zuid-Holland. Van alles en nog wat!

Rest mij nog om u veel goeds te wensen voor 2015, het jaar waarin de A WL V haar 30-jarig bestaan viert! Fijne feestdagen en tot ziens in het nieuwe jaar!

Joanneke Hees

Publicatie opgraving Forum Hadriani

Eindelijk was het zover: op 2 oktober werd de publicatie van de opgraving van 2007/2008 op Forum Hadriani door het AAC, nu Diachron, gepresenteerd tijdens een bijeenkomst in de UB van de Universiteit van Amsterdam (UvA). Opgravingsleider Mark Driessen vertelde enthousiast over de opgraving, de resultaten en het lange traject van de uitwerking en publicatie. Het eerste exemplaar werd uitgereikt aan de voorzitter van de bewonersvereniging van Park Arensburg, Joost Aerts.

Het lange wachten op de publicatie is wel beloofd: het is een tweedelig boekwerk geworden van ca. 1.000 pagina's! Vanwege de omvang is slechts een zeer beperkt aantal papieren exemplaren gedrukt, maar het boek is ook digitaal beschikbaar gesteld. Wie toch graag een gedrukt exemplaar in de boekenkast wil hebben, kan er een bestellen bij de UvA (archeologie-fgw@uva.nl) voor het luttel bedrag van € 149,95. We hebben in elk geval

een exemplaar besteld voor onze werkgroepsbibliotheek.

Tijdens de opgraving is tot ieders verrassing een Romeinse insteekhaven gevonden op een plek waar een huizenblok werd verwacht. De haven bleek tjokvol met Romeinse vondsten te zitten, vandaar dat de uitwerking van de opgraving nogal wat voeten in de aarde had.

De haven heeft waarschijnlijk niet alleen een lokale en regionale functie gehad, maar zelfs internationale goederen werden hier verhandeld. Dat wordt onder meer afgeleid uit aangetroffen materialen die uit Britannia (Engeland) moeten zijn gekomen, zoals steenkool en aardewerk. Maar ook uit visresten en andere aanwijzingen dat er sprake was van overzeese handel.

Er zijn twee fasen van de haven onderscheiden, die door dendrochronologisch onderzoek van de houten palen goed gedateerd konden worden (resp. 160 en 230 na Chr.). De opgravers denken dat de haven buiten de stad gelegen zou moeten hebben, aangezien een open waterverbinding in een door muren beschermde stad heel onlogisch zou zijn. Dat leidt tot de verregaande conclusie dat de stad dan veel kleiner zou moeten zijn dan tot nu toe werd aangenomen. Voer voor een nieuwe discussie!

Robert Hirschel en Joanneke Hees

Cultureel zomerfestival

Zaterdag 30 augustus heeft de AWLV voor de eerste keer acte de présence gegeven op het Cultureel Zomerfestival in het winkelcentrum Julianabaan, waarop een groot aantal Voorburgse verenigingen zich presenteerde aan het publiek. Omdat onze kraam naast die van houtzaagmolen De Salamander stond, kwam het goed uit dat we vondsten konden laten zien van de opgraving die in de jaren '90 heeft plaatsgevonden bij de verplaatsing van de molen naar zijn huidige locatie. Het festival was gezellig druk met winkelende mensen die tussendoor een kijkje kwamen nemen bij de stands. We hadden heel wat aanloop van geïnteresseerden, waaronder diverse mensen die zich hebben opgegeven voor onze nieuwsbrief.

Robert Hirschel en Joanneke Hees

De AWLV-stand tijdens het Cultureel Zomerfestival (foto: Kees van der Brugge).

Rondleiding opgraving Rotterdamsebaan

Op een druilerige vrijdagmiddag 14 november verzamelen zich 14 actieve AWLV-leden voor een rondleiding over het opgravingsterrein op het tracé van de Rotterdamsebaan, tussen Drievliet en Avalex. We worden welkom geheten door Peter Stokkel, archeoloog van de gemeente Den Haag.

Het is al lang bekend dat het gebied verstoord gaat worden, vandaar dat enkele jaren geleden al een uitvoerig booronderzoek heeft plaatsgevonden waaruit een hoge verwachting blijkt. Hierdoor is het mogelijk geweest om een perfecte projectorganisatie in te richten. De projectorganisatie Rotterdamsebaan is opdrachtgever en betaalt dus ook het onderzoek. Voordat we het daadwerkelijke opgravings-terrein betreden, legt Peter uit hoe het terrein in vroeger tijd is ontstaan, in het bijzonder wat betreft het stroomgebied van de getijdengeul de Gantel. Hij wijst op de reconstructiekaart

van het Zuid-Hollandse kustgebied rond het begin van onze jaartelling waar een strandwal langs het gebied liep. Er zijn helaas geen tekenen van de Vlaardingencultuur (Nieuwe Steentijd) aangetroffen. Het valt op dat de Romeinse bewoning vlak onder het maaiveld ligt. Peter vertelt dat het huidige maaiveld nog op hetzelfde niveau ligt als in de Romeinse tijd; we lopen dus als het ware op Romeinse grond. De sporen zijn soms op 30 centimeter diepte al goed te interpreteren. Het lijkt er sterk op dat de oppervlakte van het terrein sinds de Middeleeuwen niet meer veranderd is.

Archeoloog Peter Stokkel geeft uitleg over de opgraving (foto: Dick Bakkenes).

Wijze van vastlegging van de gegevens

Er is een groot aantal proefsleuven gegraven van 10 meter breed en 50 meter lang. In het gebied dat het dichtst bij de Vliet ligt, blijkt de grond te nat voor bewoning, maar meer in de richting van Ypenburg is het droger en worden tekenen van bewoning gevonden. Er wordt gebruik gemaakt van een digitale manier van intekenen met behulp van een Robotic Total Station. Daarnaast worden er voor het eerst foto's genomen met behulp van een drone, voorzien van een camera die iedere 10 seconden een foto neemt. De gehele sleuf is ingedeeld en afgepaald in stukken van 10 meter waarvan de coördinaten vastliggen. Op die manier kunnen de luchtfoto's exact op digitaal ingemeten sporen gelegd worden. Dit gebeurt op een laptop met een geografisch informatiesysteem (hier arcGIS). Zo ontstaat een soort "Google Earth" beeld van het gehele opgravingsterrein en kunnen de gevonden sporen ook nadat het terrein is opgeleverd minutieus in beeld worden gebracht en kan worden ingezoomd tot op het niveau van een vondst.

Een kijkje in de opgravingsput van de Rotterdamsebaan (foto: Dick Bakkenes).

Vondsten

Er is vastgesteld dat er minstens zes Romeinse huisplaatsen uit de tweede en derde eeuw liggen. Daartussen bevinden zich op dezelfde hoogte middeleeuwse huisplaatsen. Er is een groot aantal greppels waarin zowel Romeins als middeleeuws aardewerk wordt gevonden. Er zijn delen van terra sigillata schalen gevonden, maar ook pijpen en vrouwenkopjes. Dat is in die tijd al een kostbaar bezit geweest, de vraag is hoe dit aardewerk daar terecht is gekomen. Uit de greppels kwamen ook Romeinse munten en fibula's tevoorschijn. Het valt op dat er een groot aantal dertiende- en veertiende-eeuwse zogenaamde kloostermoppen is gevonden waarvan duidelijk is dat ze allen zijn gebruikt en van dezelfde kant in de greppel zijn gestort. Wellicht dat hier een middeleeuws huis of schuur is afgebroken en dat de grond is geëgaliseerd. Vermeldenswaard is een middeleeuwse liefdesring met de inscriptie "Amo(r) Ti Vita" wat zoiets betekent als "Ik houd van je, mijn leven lang". Enrico Caruso, een van de beroemdste operatenoren van de twintigste eeuw heeft een lied met deze titel gezongen.

Demonstratie en vervolg

Aan het einde van de rondleiding geeft Peter ons een demonstratie van het computerprogramma waarin alle gegevens over deze opgraving zijn opgeslagen en tot op vondstniveau kunnen worden opgevraagd. De opgraving duurt tot december en gaat dan volgend jaar door in de richting van het park Leeuwenbergh.

De enthousiaste wijze van uitleggen door Peter heeft er voor gezorgd dat wij allen een prachtige en leerzame middag hebben doorgebracht, waarvoor Ronald hem namens

alle deelnemers hartelijk bedankt heeft onder overhandiging van een kleine attentie. Deze rondleiding is beslist voor herhaling vatbaar!

Ronald Zalmé

Bezwaarschrift

Naar aanleiding van een vermelding in de Gemeenteberichten heeft de AWLV recent een bezwaarschrift ingediend tegen de verlening van een omgevingsvergunning voor de aanleg van een waterpartij in park Hoekenburg, vlak naast het archeologisch rijksmonument Forum Hadriani. Deze waterpartij bleek in de praktijk een insteekhaven van ca. 3 x 8,5 meter te zijn voor de bewoner van Hoekenburg, die het desbetreffende stuk grond zou kunnen kopen van de gemeente. Een eerder verzoek voor de aanleg op eigen grond was namelijk gestrand vanwege de monumentenstatus van Forum Hadriani.

Met ons bezwaar wilden we de aanleg van de insteekhaven voorkomen, omdat wij van mening waren dat daardoor het bodemarchief ernstig en onnodig zou worden verstoord. Hoewel dit stuk van het terrein strikt genomen niet onder het rijksmonument valt, is de kans op archeologische vondsten op deze plek natuurlijk heel erg groot. Een opgraving zou echter vanwege de beperkte omvang van de put slechts fragmentarische informatie kunnen opleveren. Daarnaast zijn er diverse andere (historische) tegenargumenten aan te voeren. Naar onze mening was een aanlegsteiger een mogelijk alternatief geweest, dat niet in beschouwing is genomen.

Tijdens een zitting van de bezwarencommissie heeft de werkgroep haar bezwaar kunnen toelichten en enkele vragen van de commissie beantwoord. Uit de reactie van de commissie bleek al dat de werkgroep waarschijnlijk niet ontvankelijk zou zijn in haar bezwaar, omdat de statuten niet expliciet het voeren van dit soort procedures vermelden. Helaas was de uitspraak uiteindelijk inderdaad negatief: ons bezwaar werd niet ontvankelijk verklaard.

In verband met het voeren van eventuele toekomstige procedures wordt er momenteel gewerkt aan een wijziging van de statuten. Deze wijziging zal in de komende Algemene Ledenvergadering aan de leden worden voorgelegd.

Robert Hirschel en Joanneke Hees

Waarneming Arentsburgthlaan 14

In juli hebben we een waarneming verricht aan de Arentsburgthlaan 14. Daar werd een olietank verwijderd uit de achtertuin. Tot 1,70 m onder maaiveld troffen we geroerde grond aan met veel bouwpuin en wat Romeins materiaal. Vanaf 1,70 tot 2,50 m onder maaiveld troffen we schoon, ongeroerd zand aan.

Het Romeinse materiaal bestond uit drie dakpanfragmenten, twee fragmenten terra sigillata, waaronder een deel van een bord (type Dragendorff 32), vier scherven geveerde waar, twee scherven gladwandig en een rand ruwwandig aardewerk (type Stuart 218).

Bram van den Band

De vondsten van Arentsburgthlaan 14 (foto: Joanneke Hees).

Onderzoek particuliere Romeinse vondsten

Naast de vondsten van de Arentsburgthlaan hebben we tijdens de werkavonden het materiaal van dhr. C. de Rooij onderzocht, dat de AWLV enkele jaren geleden heeft ontvangen. Hij heeft het Romeinse materiaal dat hij aangetroffen heeft op zijn volkstuin naast de Arentsburgthlaan verzameld en gerubriceerd. Naast alle soorten aardewerk en wat glasscherven leverde dit een dakpanfragment op met het stempel EXGERINF, Exercitus Germaniae Inferioris, het leger van Neder-Germanië. Bovendien troffen we een pottenbakkersstempel aan: ETRICUSF (de F staat voor 'fecit', d.w.z. gemaakt). Op een tegel (18 bij 3 cm) stonden nog wat grafitti: een P, een R, mogelijk een O en nog wat streepjes.

Bram van den Band

Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2013

Begin november verscheen de Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2013 op www.geschiedenisvanzuidholland.nl/kroniek.

De fraaie kroniek is wederom samengesteld door de medewerkers van TGV Teksten en Presentatie in Leiden met de ingeleverde kopij van een groot aantal vrijwillige en beroeps-archeologen die verslag hebben uitgebracht over hun vondsten van het afgelopen jaar (of soms ook langer geleden). Ook de AWLV heeft twee bijdragen geschreven: over onze publicatie over boerderij Noorthey in Leidschendam en over het bronzen bronstijdbijltje van de Zijdesingel.

Tegelijkertijd is er een special over de archeologie van Zuid Holland verschenen als bijlage bij Archeologie Magazine. Om meer aandacht te genereren voor de Kroniek, zit bij deze special ook een selectie van (passages uit) de kroniekstukjes, waarbij TGV heeft getracht een zo representatief mogelijk overzicht te geven van de variëteit aan archeologisch onderzoek in de provincie Zuid-Holland. De losse special – die gemaakt is op initiatief van het Erfgoedhuis Zuid-Holland – is op de Reuvensdagen in Den Haag verspreid.

Website: www.awlv.nl

Voorzitter AWLV: Kees van der Brugge
Oostvlietweg 12 B, 2266 BL Leidschendam
070-3272859

Email: cavanderbrugge@casema.nl

Secretariaat: mr Robert Hirschel
Rodelaan 155, 2272 SB Voorburg
070-3862998

Email: hirschelrobert@gmail.com

Werkruimte: Van Naeltwijkstraat 9a,
2274 NV Voorburg
Werkavonden woensdag vanaf 20.00 uur.

Emailadres van de redactie:

joanneke.hees@gmail.com